

**ОПИС ДОСВІДУ
ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ
ТЕРНОПЛЬСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І-ІІІ СТУПЕНІВ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ЛЕВИЦЬКОГО
ПЕТРОКУШИН РУСЛАНИ ВОЛОДИМИРІВНИ**

Тема досвіду. Формування учня – компетентного мовця і читача – шляхом упровадження акмеологічного підходу на уроках української словесності.

Обґрунтування актуальності досвіду. Згідно із засадничими ідеями Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) та змістом оновлених програм з української мови і літератури для учнів 5-9 класів (2017 року) мета мовно-літературної освіти – розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої та читацької культури, комунікативної й літературної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій. Реформування національної системи освіти України спрямоване на становлення Нової української школи, покликаної формувати цілісну, усебічно розвинену особистість, патріота, інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, учитись упродовж життя [3].

За цих умов особливої актуальності набуває акмеологічний підхід, сутність якого в аспекті акмеології освіти полягає в досягненні високої якості освітніх систем, а також в орієнтації суб'єктів освітнього процесу – учителя й учня – на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивацію високих досягнень, прагнення вершинних результатів, життєвих успіхів [5]. Для вчителя української мови і літератури, який, дотримуючись концептуальних засад педагогічної акмеології, стимулює учня до досягнення найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, важливим є формування на уроках української словесності особистості компетентного мовця в процесі інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії. Як свідчать наукові джерела та досвід учителів-практиків, це максимально сприяє розвитку мислення – і в самому процесі «засвоєння й застосування знань і дій», і з опорою на раніше здобуті знання та перенесення їх на нову ситуацію, а також стимулює учня, залучаючи свій внутрішній потенціал і життєвий досвід, розвивати свою індивідуальність [2].

З огляду на це, проблема формування учня – компетентного мовця і читача – шляхом упровадження акмеологічного підходу на уроках української словесності в процесі інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії є актуальною. (Додаток 1).

Провідна ідея. Упровадження акмеологічного підходу на уроках української словесності:

- 1) підвищує активність учнів у вивченні мови й літератури, сприяє успішному формуванню стратегічних компетентностей : комунікативної та читацької;
- 2) сприяє акмеологічному зростанню учнів, їхньому моральному самовизначенню, екзистенційному вибору, виробленню активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагненню до самостійного пошуку та творчого вдосконалення. (Додаток 2).

Новаційна значущість досвіду полягає в інтеграції акмеологічної, інтерсуб'єктної та інтерактивної складових на уроках української словесності, відборі ефективних методів, прийомів і форм роботи, які в процесі інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії школярів і педагога на уроках української мови і літератури забезпечують рух учителя й учня до «акме».

Теоретичне підґрунтя досвіду становлять:

- основні засади педагогічної акмеології (Б.Г.Ананьєв, А.О. Деркач О.О. Бодальов, Н. В. Кузьміна, Л. Набока, В.В.Сидоренко, Т.М.Сорочан, Л.С. Рибалко та ін.);
- науково-педагогічні дослідження щодо впровадження акмеологічного підходу в шкільну практику (О.С.Глинський, В.Н. Максимова);
- методика інтерсуб'єктного навчання на уроках української літератури в основній школі (В. В. Уліщенко);
- методика інтерактивного навчання (О.Пометун).

Інтерсуб'єктну взаємодію на уроках української літератури В.В.Уліщенко трактує як емоційно-ціннісний діалог суб'єктів, що ґрунтується на екзистенціально-діалогічних засадах й активується завдяки дотриманню традиційних та специфічних принципів, використанню ефективних методів, прийомів і форм роботи [9].

Лінгводидакти зазначають, що інтерактивне навчання – це діалогізоване навчання, в процесі якого здійснюється взаємодія вчителя і учня, учня й учнів, занурення в комунікацію.

Інтерсуб'єктна взаємодія не тотожна інтерактивній. Перший вид взаємодії психологічно глибший, змістовніший, спрямований на виявлення емоційно-ціннісних аспектів комунікації, другий – процесуальний і передбачає створення атмосфери співробітництва [10].

Акмеологічне, інтерсуб'єктне й інтерактивне навчання відповідають вимогам особистісно й компетентісно зорієнтованого навчання.

Упровадження акмеологічного підходу в процесі формування інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії на уроках української словесності

передбачає використання ефективних методів, прийомів і форм роботи, які розширюють коло пізнавальних інтересів учнів, сприяють підвищенню мотивації їх навчальної діяльності, стимулюють особистісний розвиток, забезпечують рух до «акме» учителя й учня.

Технологія реалізації провідної ідеї. Провідна ідея досвіду передбачає реалізацію акмеологічного підходу в процесі інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії на уроках української словесності з метою формування компетентного мовця і читача. Звідси випливає необхідність висвітлення шляхів упровадження в практику трьох складових досвіду: акмеологічної, інтерсуб'єктної та інтерактивної. (Додатки 3, 4, 5).

Реалізуючи **акмеологічну складову** досвіду на уроках української словесності, створюю акмеосередовище – середовище прагнення успіху, високих результатів навчальної діяльності, досягнень кожного (за О.О. Бодальовим). При цьому враховую такі аспекти акмеосередовища: просторово-предметний (комфортний кабінет, естетичний наочний та дидактичний матеріал, використання ІКТ тощо), технологічно-діяльнісний (діяльнісна структура уроку, використання методів, прийомів і форм роботи, які розширюють коло пізнавальних інтересів учнів, сприяють підвищенню мотивації їх навчальної діяльності, стимулюють особистісний розвиток) та соціальний (соціальний аспект передбачає взаєморозуміння суб'єктів навчального процесу, партнерський стиль спілкування із учнями, якісна результативність взаємодії вчителя і учня, їх спільне прагнення досягнути «акме») [4].

Дієвим уважаю використання акмеотехнологій, зокрема ігрової. Найчастіше ігрові елементи використовую на уроках української мови та літератури на етапі мотивації навчального заняття, коли в учнів формується пізнавальний інтерес та чітке усвідомлення того, що очікувати від уроку: «Здивуй!» (опис цікавого факту, події, неоднозначного епіграфа); «Машина часу» (перенесення реального або літературного героя в часі); «Кросворд» (розгадати, заповнити, визначити ключове слово або створити самому); «Картинна галерея» (на основі кількох картин або однотипних зображень знайти і визначити спільну ознаку); «Асоціації» (опрацювання нових слів у творі за допомогою асоціацій); «Інтелектуальна розминка» (два – три складних запитання для з'ясування нових понять), «Так – ні» (універсальна вправа, яка навчає систематизувати уже відому інформацію, зв'язувати воедино окремі поняття, уважно слухати й аналізувати питання); «Вірю – не вірю» (учні погоджуються або заперечують запропоноване твердження); «Знайди помилку» (учитель навмисне припускається помилки, яку необхідно виявити: спотворює інформацію, послідовність викладу, героям приписує чужі думки і вчинки); «Бліц-опитування ланцюжком» (кожен учень ставить питання сусіду по парті, даючи кілька секунд на відповідь). На уроках

української літератури часто пропоную учням такі рольові ігри, як «Інтерв'ю» (обираю учня на роль журналіста і декількох учнів на ролі тих, у кого будуть брати інтерв'ю), «Перевтілення» (виступити в ролі письменника або в ролі літературного героя й дати відповіді на запитання, поставлені однокласниками), «Реклама твору» (пропоную скласти текст рекламного ролика про художній твір).

На різних етапах уроку використовую відповідні акмеологічні прийоми, як-от: «Повір у себе», «Особисте відкриття», «Констатація успіху», «Вибух емоцій», «Якби я був...», «Асоціативна гірлянда». На етапі рефлексії застосовую авторський акмеоприйом «Акмеоскарбничка». (Додатки 4, 5).

Інтерсуб'єктну складову досвіду реалізую на уроках української літератури. Спираючись на методику інтерсуб'єктного навчання В.В.Уліщенко, комунікаційні етапи емоційно-ціннісного діалогу, у структурі уроку літератури передбачаю емоційно-мотиваційний, аналітично-пошуковий та рефлексивно-творчий етапи. (Додаток 4).

Зважаючи на тематичне спрямування уроку та смислову наповненість етапу, застосовую доцільні види інтерсуб'єктної взаємодії. Наприклад, *діалог читачів* на уроках найчастіше відбувається у формі евристичної бесіди, дидактичної гри, аналізу проблемної ситуації тощо. Проводячи *діалог читача з героями твору, оповідачем, автором*, найчастіше використовую прийоми вербальної та графічної візуалізації, словникову роботу, рольове перевтілення тощо, а мотивуючи учнів до *діалогу автора з героями твору*, застосовую прийоми передбачення, словникової роботи, аналізу портретних характеристик героїв тощо. *Автокомунікацію* (діалог читача зі своїм внутрішнім «Я», автора з оповідачем, поета з ліричним героєм) унаочнюю ейдетичними прийомами. *Контекстуальний вид* інтерсуб'єктної взаємодії використовую, коли без контексту (біографічного, історичного, філософського) неможливо зрозуміти твір (наприклад, «Слово про похід Ігорів») чи «дешифрувати авторський задум» (наприклад, «Ірій» В. Дрозда). Реалізуюючи *міжмистецький діалог*, намагаюся налаштувати учнів на розуміння інтерсуб'єктної взаємодії текстів національної та інонаціональної літератури (або ж тексту літературного і музичного чи зразка образотворчого мистецтва) [9]. Наприклад, на уроці вивчення роману Івана Багряного «Тигролови» пропоную учням виконати такі завдання:

- Уявіть себе режисером, який планує екранізувати роман Івана Багряного «Тигролови», тож відбирає акторів на роль Григорія і Наталки. Чи допомагають вам картини Врубеля уявити цих двох персонажів виразніше, чи, можливо, навпаки? (Учитель демонструє репродукції картин М. Врубеля «Царівна Лебідь» і «Демон»).

- Спробуйте пояснити, чому на обкладинці роману Івана Багряного «Тигролови» зображено Волинську Богоматір і лезо сокири?

Опосередковану інтерсуб'єктну взаємодію читача з віддаленими читачами учні реалізують в мережі Інтернет.

Інтерактивну взаємодію між учнями чи учнями і вчителем здійснюють на уроках мови і літератури. З цією метою застосовую доречні методи інтерактивного навчання. (Додатки 4, 5).

Наприклад, на етапі мотивації навчального заняття у 8 класі з теми «Звертання. Поширені і непоширені звертання. Розділові знаки при звертанні. Тренувальні вправи» використовую метод мозкової атаки, на етапі актуалізації опорних знань застосовую лінгвістичну гру «Ловлю на слові», а на етапі застосування знань, умінь і навичок – метод проєктів. На уроці з теми «Вживання великої літери. Лапки у власних назвах» у 10 класі на різних етапах уроку використовую метод проєктів, «Мікрофон», «Коло ідей», комп'ютерний метод перевірки мовних навичок за допомогою тестових запитань, а також складання сенкану. На уроці з теми «Способи дієслів. Тренувальні вправи» у 7 класі застосовую вправи «Лови помилку», «Незакінчене речення», «Лінгвостафета».

Результативність досвіду. Для визначення результативності досвіду розроблено авторські критерії акмеозростання учнів (додаток 6), акмеограми вчителя й учня (додаток 10). Використано методіку відстеження рівня навченості учнів В.П.Симонова [7].

Про доцільність упровадження акмеологічного підходу в процесі інтерсуб'єктної та інтерактивної взаємодії на уроках української словесності свідчать:

- підвищення результативності учнів у вивченні мови й літератури: рівень навченості учнів (додаток 7);
- результати участі в предметних олімпіадах, мовно-літературних конкурсах (додаток 9);
- результати ЗНО (додаток 9);
- позитивна динаміка професійного зростання педагога (додаток 8);
- високі показники акмеозростання учнів (додаток 7);
- поширення досвіду на шкільному та міському рівнях (додаток 8).

ПЕРЕЛІК ПОКЛИКАНЬ

1. Глинський О. С. Розвиток пізнавальної активності учнів із застосуванням акмеологічного підходу : автореферат. Омськ, 2007. 20 с.
2. Глинський О. С. Акмеологія учня і вчителя // Науковий вісник №7(48) Омськ, 2006. С. 288–290.
3. Концепція «Нова українська школа». Київ, 2016. С. 7.

4. Максимова В.Н. Вступ в акмеологію шкільної освіти, 2002. 156 с.
5. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади. Харків, 2008. 42 с.
6. Сидоренко В. В. Акмеограма як засіб самооцінювання й професійного саморозвитку педагогічних працівників протягом міжтестастійного циклу. Київ, 2015 р. Режим доступу: <http://umo.edu.ua>.
7. Симонов В. П. Критерії оцінки рівня навченості і якості знань // Директор школи. №7. 2004. С. 41–42.
8. Степанова Н. А. Про організацію акмеологічного простору шкільного уроку // Вісник наукової школи педагогів «АКМЕ». № 2, 2009.
9. Уліщенко В. В. Інтерсуб'єктність у контексті особистісного орієнтованого навчання. Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/2017/Intersubectnist_u_contexti.pdf
10. Уліщенко В. В. Специфіка інтерсуб'єктної взаємодії на уроках літератури // Діалогічне прочитання української літератури: монографія. Київ, 2016. 244 с.

ГЛОСАРІЙ

Акмеограма – опис акмеологічних інваріантів у суб'єктивних характеристиках праці людини, в її суб'єктивних якостях, які в значній мірі забезпечують професіоналізм особистості педагога і професіоналізм його діяльності (за В.Н. Максимовою).

Акмеологічні педагогічні технології – це технології, які, з одного боку, спрямовані на саморозвиток учня згідно його задатків та внутрішньої інтенції в умовах варіативності освітніх програм, а, з другого боку, це технології, спрямовані на досягнення кожним учнем своїх можливих найвищих результатів.

Акмеологічне середовище – середовища прагнення успіху, високих результатів навчальної діяльності, досягнень кожного, середовище, в якому престижно якісно вчитися (за О.О. Бодальовим). акмеосередовище – середовища прагнення успіху, високих результатів навчальної діяльності, досягнень кожного, середовище, в якому престижно якісно вчитися (за О.О. Бодальовим).

Інтерсуб'єктна взаємодія в методиці навчання української літератури це емоційно-ціннісний діалог суб'єктів, якому властиві визнання особистісної унікальності «Іншого», перманентність (не переривається по закінченню інтеракції), багатоаспектність (торкається різних сфер інтересів),

багатовекторність (має різні кореляційні складові) і смислотворчість (етична, естетична, національно-ціннісна).

Інтерактивна взаємодія –це процесуальний вид взаємодії суб'єктів, що передбачає створення атмосфери співробітництва. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншим, як і домінування однієї думки над іншою.

МАТЕРІАЛИ ДОСВІДУ

І. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 6 КЛАС

Тема уроку. Узагальнення та систематизація вивченого про прикметник.

Мета уроку:

- узагальнити й систематизувати знання учнів про прикметник як частину мови;
- вдосконалити усне і писемне мовлення шестикласників;
- виховувати в учнів любов до рідної природи, вміння бачити її неповторність і незвичайну красу за будь-якої пори року.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Епіграф уроку:

*Природа – мудра.
Все створила мовчки.
Ліна Костенко*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Організаційний момент.

Вступне слово вчителя. (*Музичне тло – «Весняна інтродукція». Соло на етнічній сопілці – М.Блоцак, вокал – Руслана*).

Ось і минула зима з тріскучими морозами, білосніжними заметілями, Різдвяними святами... На календарі – уже весна. І хоча вона ще не стала повноправною володаркою, але її свіже дихання вже відчутне в повітрі. Скоро проб'ється перша зелена травичка, зацвітуть весняні квіти. І ми й не помітимо, як на зміну красуні весні прийде тепле літечко з грозовими дощами і спекотними днями. А його згодом змінить барвіста осінь.. І почнеться все спочатку...

II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку.

Діти, узагальнюючи тему «Прикметник» з української мови, влаштуймо свято краси природи, краси кожної пори року. І нехай лейтмотивом уроку будуть слова Ліни Костенко: «Природа – мудра. Все створила мовчки».

Учні самостійно формулюють завдання уроку (узагальнити свої знання про прикметник як частину мови, його граматичні ознаки та синтаксичну роль; систематизувати знання про поділ прикметників на групи за значенням та ступені порівняння прикметників; пригадати основні орфограми, пов'язані з написанням прикметників; зробити висновок про роль прикметників у мові і мовленні).

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

1. Пояснювальний диктант

- Розставити розділові знаки в реченні, пояснити їх. Назвати слова з орфограмами.
- Вказати прикметники, визначити їхній морфологічні ознаки. (Речення написано на дошці).

Як швидко плине час! Золотими віхолами відшуміла осінь, білими хуртовинами вітровіє зима, зеленою повинню розливається весна-красна, а там, дивись, уже й літо на порозі... (І. Цюпа).

- Усне повідомлення про прикметник як частину мови, його значення, граматичні ознаки, синтаксичну роль.

2. Розподільний диктант.

- Записати у три стовпчики словосполучення з прикметниками: у першу – з якісними, у другу – з відносними, у третю – з присвійними.

Ведмежий барліг, лисяча нора, лисячий погляд, січневі морози, північний вітер, заяча душа, пухнастий сніг, зимовий вечір, ведмежа лапа, ведмежа послуга, ялинкова краса.

- Про яку пору року, на вашу думку, піде мова?
- Усне лінгвістичне повідомлення про групи прикметників за значенням.
- Скласти і записати речення з одним із словосполучень (на вибір).

Учитель. Послухайте, діти, який вірш написав Василь Симоненко про зимовий вечір.

*Зимовий вечір,
Закуривши люльку,
Розсипав зорі,
Неначе іскри,
Пустив хмарки,
Мов кільця диму,
І, проскрипівши чобітьми,
Шепнув морозам,
Щоб готували вікна,
Ліси вбирали,
У білий іній
Та готували
Йому постіль.*

(В.Симоненко).

3. Діалогічне мовлення.

Звучить аудіозапис спів пташок. Дві учениці ведуть діалог-розмову пташок.

Учитель. Ось так непомітно пташки на своїх крилах принесли нам весну. Весна – улюблена пора року багатьох із нас. І часто ми її називаємо найкращою, найбажанішою порою року. Тому вона допоможе нам пригадати ступені порівняння прикметників.

4. Вправа «Ключові слова».

Доповнити вірш Анатолія Костецького прикметниками-означеннями:

*Кожній квітці навесні
сняться кольорові сні:
кульбабі сняться... (золоті),
тюльпанові... (червоні),
і дуже-дуже... (голубі) –
дзвіночку лісовому.
Бузку... (бузкові) сняться сні,
волошці –... (волошкові),
роमाшиці - ... (срібні) від роси,
фіалці - ... (фіалкові).*

- До якої групи за значенням належать ці прикметники? Чи від усіх можливо утворити ступені порівняння? Утворіть і запишіть усі форми ступенів порівняння прикметника *червоний*.

Прощаючись із весною-чарівницею, подаруймо їй слово-прикметник: *прекрасна, многоцвітна, чепурна, запашна, барвиста, квітчаста...*

5. Коментоване письмо.

Молодий, широкоплечий, зеленолистий осокір увібрався в білий-пребілий пух з голови до самого стовбура (І.Цюпа).

- Виконати повний синтаксичний розбір речення.
- Назвати прикметники з вивченими орфограмами.
- Індивідуальне завдання на дошці. Виконати морфемний і словотвірний розбір слова *зеленолистий*. За допомогою яких способів словотвору творяться прикметники?
- Які образи-асоціації у вас викликає слово літо? З яким кольором асоціюється ця пора року? Ось яким побачив літо поет Микола Воробйов:

*Літо зверху зелене, а всередині,
мов кавун.*

Літо солодке від зорі до зорі.

*Засмагли хлоп'ята,
як зернятка в кавуні,
перекочуються,
перегукуються,
пересміюються
від одного краю землі до другого.*

-Які орфограми, пов'язані з написанням прикметників ви знаєте? Свої знання продемонструйте за допомогою карток.

(Учитель демонструє на слайді прикметники з орфограмами:

- «Літери **о, е (є)** в суфіксах **-ов-, -ев-(-єв-)**»
- «Літери **и, і** в іншомовних словах»
- «**Не** з прикметниками»
- «Подвоєні літери»
- «Написання складних прикметників через дефіс або разом»).

6. Учитель. Ось і прийшла до нас осінь...

Осінь така мила.

осінь

славна.

Осінь матусі їсти несе:

борщик у горщику,

кашка у жменьці,

скибка у пазусі, грушки в хвартушку.

Осінь така мила,

осінь

славна.

П.Тичина.

7. Вправа «Трасформація».

Робота в парах. Завдання для цієї вправи написане на кленових листочках, виготовлених з кольорового паперу.

- Прочитати. Визначити тип мовлення тексту. Замінити опис пізньої осені на опис осені золотої.

Це була осінь пізня, скупа на барви. Смутні дерева скидали убоге листя. Небо було хмурне і низьке. З нього точили холодні й дрібні дощі. Віяли суворі вітри (За Оленою Пчілкою).

Зробити висновок про роль прикметників у мовленні.

IV. Рефлексія. Оцінювання.

«Мікрофон»

- Чи справдилися ваші очікування?
- Що на уроці сподобалося найбільше?
- Яким чином здобуті знання зможете використати практично?

V. Домашнє завдання.

1. Скласти сенкан про улюблену пору року.
2. Написати твір-мініатюру про улюблену пору року з використанням прикметників.

Акмеологічна скарбничка

- Кожна пора року красива по-своєму.
- Прикметники допомагають виразити свої враження про красу рідної природи.

II. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 7 КЛАС

Тема. Способи дієслів. Тренувальні вправи.

Мета:

- поглибити свої знання про особливості цієї граматичної категорії дієслів, навчитися утворювати форми дієслів різних способів;
- розвивати логічне мислення, усне і писемне мовлення школярів, підвищувати культуру мовлення учнів;
- виховувати в учнів позитивне сприйняття світу, навчити бачити «зорі навіть в буденних калюжах».

Тип уроку: урок формування практичних умінь і навичок.

Епіграф уроку:

*Життя таке чудове – не змарнуй його!
Мати Тереза*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Перевірка домашнього завдання.

(Робота в домашніх групах).

Учні зачитують дібрані речення із дієсловами різних способів. Кожна група робить висновок про активність вживання дієслів певного виду (Чи важко вам було дібрати потрібні речення?) і стилістичні особливості дієслів різних способів.

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми й мети уроку.

Вступне слово вчителя.

На попередньому уроці ми дізналися про ще одну категорію дієслова – спосіб. А сьогодні поглибимо свої знання про способи дієслів, виконуючи тренувальні вправи. Насамперед нам слід визначити завдання сьогоднішнього уроку. Пригадайте, що ви вже знаєте про способи дієслів.

Фронтальна бесіда.

- Що виражає спосіб дієслів?
- Що є три способи дієслів?
- На які питання відповідають дієслова кожного зі способів?
- Що означає кожен із цих способів?
- За чим змінюються дієслова кожного зі способів?

Методом спостереження ми з'ясували, що дієслова умовного і деякі форми наказового способів утворюються за допомогою часток. Що би ви ще хотіли дізнатися про цю дієслівну категорію?

- Навчитися правильно утворювати форми різних способів дієслів.
- У яких стилях мовлення вживаються дієслова різних способів.
- Навчитися правильно вживати їх у своєму мовленні.

А зараз зверніть увагу на речення, записане на дошці.

- Чи знайомі вам ці слова? (Із ними учні знайомилися на уроці з предмета «Я і суспільство» в 4 класі)
- Що ви знаєте про людину, якій вони належать?

Мати Тереза була настоятелькою Ордена милосердя. У різних країнах світу вона відкривала школи, медичні пункти, притулки для бідних, допомагала хворим і знедоленим. Своїми вчинками вона навчала, що кожна людина може і повинна робити добро на своєму місці.

- Як ви думаєте, чому саме ці слова Матері Терези записані на дошці? (Тому що у цьому реченні вжито дієслово у формі наказового способу).

- Правильно. А ще тому, що сьогодні саме ці слова стануть лейтмотивом нашого уроку. І, крім того, що ми будемо вивчати способи дієслів, ми ще й вчитимемося життєлюбству, спробуємо, як казав Олександр Довженко, навчитися «бачити зорі навіть в буденних калюжах».

VI. Застосування знань, умінь і навичок.

1. Розподільний диктант.

Запишіть подані дієслова у три стовпчики за способами дієслів.

- *Мрію, пам'ятайте, захищали, радив би, хай перемагають, люблять, милувався, розповіси, допоміг би, пробачте, здивувався, плакати, нехай сподіваються, зацікавився б, посміхаєшся.*

- Учні роблять коротке лінгвістичне повідомлення про особливості кожного способу дієслів (що означає, як змінюється, на які питання відповідає).
- *Дієслова дійсного способу означають реальну дію, тобто таку, яка відбулася, відбувалася чи буде відбуватися в реальній дійсності. Вони змінюються за числами, часами, особами (у теперішньому і майбутньому часі), родами (у минулому часі), відповідають на питання що робив? що роблю? що робитиму?*
- *Дієслова умовного способу означають дію, бажану, можливу за певних обставин. Вони змінюються за числами і родами і відповідають на питання що робив би? що робила б? що робило б?*
- *Дієслова наказового способу означають дію, яка ще не відбулася, але з погляду мовця має відбутися. Мовець передає наказ, заклик, побажання, прохання, пораду. Змінюються за числами і особами. Відповідають на питання що роби? що зроби?*

2. Пояснювальний диктант.

Запишіть речення. Назвіть слова з орфограмами, поясніть пунктограми у реченні. Виділіть дієслова, визначте їхні граматичні категорії (вкажіть форму, вид, час, число, особу або рід, спосіб).

Я завжди був великим оптимістом і дотепер не втратив віри у людей, у перемогу всього світлого над темрявою і злом. (М. Коцюбинський).

(Був – особова форма, доконаний вид, минулий час, чоловічий рід;

Не втратив – особова форма, доконаний вид, минулий час, чоловічий рід).

Лексична робота.

- Що означає слово *оптиміст*?

Зробіть усний лексикологічний аналіз цього слова (за схемою). (*Оптиміст* – повнозначне слово. Називає життєрадісну людину, яка живе з вірою у краще майбутнє, в успіх. Однозначне. Синонім - життєлюб, життєлюбєць. Антонім – *песиміст*. Запозичене із французької (означає «найкращий»). Належить до активної лексики, загальноживане).

- Дайте усну характеристику речення.

(Речення розповідне, неокличне, просте, двоскладне, поширене, ускладнене однорідними членами речення).

3. «Знайди помилку».

Прочитайте текст (лінгвістичне повідомлення), у якому зумисне введена неправильна або неповна інформація. Ваше завдання – знайти й усунути ці помилки (усно).

Дієслово – це службова (самостійна) частина мови, яка означає дію (+ або стан) предмета і відповідає на питання що робити? що зробити?

Дієслово має такі основні форми: неозначена форма, або *словотвір* (інфінітив), особові форми, дієприкметник, *дієіменник* (дієприслівник) і безособові форми на -но, -то.

Усі дієслівні форми мають граматичні ознаки виду і часу (інфінітив часу не має).

Дієслова всіх форм бувають двох видів – доконаного і *не дуже* (недоконаного).

Дієслова недоконаного виду означають незавершену, не обмежену в часі дію, без вказівки на її результат і відповідають на питання *що зробити?* (що робити?)

Дієслова доконаного виду називають завершеною, обмежену в часі дію і відповідають на питання *що зробити?* (що зробити?)

В українській мові розрізняють три часи дієслів – дійсний, умовний, наказовий (теперішній, минулий, майбутній). Дієслова теперішнього, минулого і майбутнього часу змінюються за особами і числами (тільки в теперішньому і майбутньому часі, а в минулому – за числами і родами в однині).

4. Розвиток мовлення.

Ось ми і повторили основні відомості про дієслово. Хотіла вам розказати про розмову, мимовільним слухачем якої я сьогодні стала. (Учні розігрують діалог. Один учень-песиміст користується дієсловами умовного способу, інший – оптиміст, дієсловами наказового способу).

Наприклад:

- Як мені не хочеться сьогодні йти до школи! Я б із задоволенням ще поніжилася в ліжку
- А я легко прокинулася. Мене розбудило сонечко, яке зазирнуло в моє вікно.
- Сьогодні свято, а нам треба сидіти на тих нудних уроках! А ще дві контрольних!
- Заспокойся, Марто, не переживай! Адже ти добре підготувалася до контрольних робіт. Та й думаю, що важких завдань не буде.
- Я б не переживала, але ж сьогодні ще тематичне оцінювання з історії! Мені просто не вміщаються в голові ті всі дати та історичні особи.

- Марто, візьми себе в руки! Подивися, яка гарна погода. То ж настав час бабиного літа!
- От-от, у таку гарну погоду я б краще погуляла з друзями. Ми б пішли в парк, покаталися на катамаранах, з'їли смачного морозива...
- Це хороша ідея! Ходімо в парк після уроків! Назбираємо там різнобарвних кленових листочків і зробимо з них осінній букет.
- Гаразд, переконала.

Культура мовлення. Взяти себе в руки – опанувати себе.

- Кого з дівчат можна назвати оптимістом? А кого песимістом?
- Дієсловами якого способу послуговувалися дівчата у репліках діалогу?

5. Творчий диктант (робота в парах).

- Утворіть і запишіть форми умовного способу від поданих дієслів.
Політшила, досягнув, намагалися, шанували, посадив, змагався, полегшило, упіймав.

- Чим ми керуємось у виборі частки **б, би**?

6. Незакінчене речення.

Продовжте фразу, використовуючи дієслова умовного способу.

- Якби сьогодні був вихідний, то...
- Якби я був директором школи, то...
- Якби в мене була собака, то...
- Якби мені подарували слона, то...
- Якби я став президентом, то...
- Якби я була хлопцем, то...
- Якби я стала відомою співачкою, то...
- Якби у мене була машина часу, то...
- Якби я мав чарівну паличку, то...
- Якби я знав мову тварин, то...
- Якби я умів літати, то...
- Якби я був письменником, то...
- Якби я став мільйонером, то...
- Якби завтра була гарна погода, то...

Встановлення відповідностей.

Установіть відповідність між частинами приказок та прислів'їв.
Назвіть дієслова наказового способу, визначте їхнє число і особу.

- 1) Наганяй вітрила, поки вітер дме.

- 2) Так смійся, щоб і іншим було весело.
- 3) Зробив діло – гуляй сміло.
- 4) Не мудруй багато, а працею завзято.
- 5) Шануй старих – молоді тебе колись пошанують.

V. Рефлексія. Оцінювання.

Наказовий спосіб дієслів – це дуже поширена граматична форма. Ми щодня з самого ранку до пізнього вечора користуємося дієсловами наказового способу. Пригадайте їх.

Чим розпочинається ваш день? (Ранковою молитвою). Майже у всіх своїх молитвах ми звертаємося з проханням: Отче наш; Царю небесний (прийди і вселися, спаси, очисти); Богородице Діво, радуйся; Божі заповіді (Дві головні заповіді любові, Десять Божих Заповідей).

Про творення дієслів наказового способу ми будемо говорити на наступному уроці.

Учні витягують паперові «сердечка» з настановами Матері Терези, зачитують уголос:

- *Життя – це можливість. Скористайся нею!*
- *Життя – це краса. Захопися нею!*
- *Життя – це мрія. Здійсни її!*
- *Життя – це виклик. Прийми його!*
- *Життя – це обов'язок твоїй насуцний. Виконай його!*
- *Життя – це багатство. Не розтринькай його!*
- *Життя – це надбання. Борони його!*
- *Життя – це любов. Насолодися нею сповна!*
- *Життя – це таємниця. Пізнай її!*
- *Життя – це вмістилище лиха. Здолай усе!*
- *Життя – це пісня. Доспівай її до кінця!*
- *Життя – це боротьба. Стань борцем!*
- *Життя – це удача. Шукай цю мить!*
- *Життя таке чудове – не змарнуй його!*
- *Це твоє життя. Виборюй його!*

VI. Домашнє завдання.

1. Виконати вправу 278.
2. Написати невеликий твір у формі есе, у якому висловити своє розуміння настанови від Матері Терези.

Акмеологічна скарбничка

- Життя кожної людини – це великий дар і велика цінність. Я цінуватиму його.
- Треба бути оптимістом у житті.
- Слова ввічливості – шлях до людських сердець. Тож я частіше вживатиму їх у своєму мовленні.

III. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 8 КЛАС

Тема. Звертання. Поширені і непоширені звертання. Розділові знаки при звертанні. Тренувальні вправи.

Мета:

- поглиблювати знання про звертання, аналізувати їхню стилістичну роль;
- правильно інтонувати речення зі звертаннями, розставляти розділові знаки;
- удосконалювати вміння визначати спосіб морфологічного вираження звертань;
- розвивати творчі вміння перебудовувати прості неускладнені речення на речення зі звертаннями;
- розвивати культуру спілкування;
- виховувати любов до України, почуття відповідальності за долю своєї держави.

Тип уроку: урок застосування здобутих знань, умінь і навичок (удосконалення мовної і мовленнєвої компетенцій).

Епіграф уроку:

*Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки
Батьківщину.
Василь Симоненко*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент.

Добрий день! Рада вітати вас, учні та гості. Бажаю всім гарного настрою і плідної співпраці на уроці.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Мозкова атака.

Привели одного разу до грецького філософа Сократа юнака, аби той навчив хлопця мистецтву слова. І Сократ, щоби перевірити здібності юнака,

сказав: «Заговори, щоб я тебе побачив». «Яка людина, така його і мова», - вважав Сократ.

- Чи погоджуєтесь ви з думкою давньогрецького філософа?

Слово вчителя

Справді, культура мови – це частина загальної культури людини. І знання з синтаксису нам неабияк допоможуть у цьому. З цього приводу дуже влучно сказав літературознавець Микола Сулима: «Слова у словнику кажуть нам, про що думають люди, а синтаксис відтворює, як вони думають»

IV. Повідомлення теми й мети уроку.

Ми живемо в суспільстві, тому щодня спілкуємося з іншими людьми. Мета цього спілкування різна: обмін інформацією, новими знаннями, висловлення своїх почуттів, переживань, роздумів. Ми розповідаємо щось і запитуємо, просимо і відмовляємо, сперечаємося і промовляємо слова любові, ранимо й лікуємо словом... І при цьому постійно використовуємо звертання.

Українська культура багата на різні етикетні формули звертання.

На превеликий жаль і подив, ми більше знаємо сьогодні про китайський церемоніал, японські поклони ввічливості, французький етикет і набагато менше про те, як личить за традицією поводитись українцеві в товаристві, з друзями, у гостях... Нам ніколи задуматись, чим відрізняється наш етикет з-поміж інших. Ми повинні відкинути все, що прийшло непрошеним гостем у наш етикет, і звернутись до невичерпного й цілющого джерела народної культури.

Отож тема сьогоднішнього уроку «Звертання. Поширені і непоширені звертання. Розділові знаки при звертанні. Тренувальні вправи».

Сформулюйте, будь ласка, мету уроку, послуговуючись словами

- поглиблювати...
- розвивати ...
- удосконалювати...
- формувати...
- виховувати...
- А я доповню...

Епіграфом нашого уроку стануть слова Василя Симоненка. Пригадайте, з якого твору ці рядки? Як ви гадаєте, чому саме ці слова я обрала?

Правильно, а ще тому, що сьогодні, як ніколи, дуже важливо кожному з нас відчутти свою причетність до долі Батьківщини.

III. Актуалізація опорних знань.

Пригадаймо відомості про звертання у формі лінгвістичної гри «Ловлю на слові».

1. Лінгвістична гра «Ловлю на слові». (Відповідає на питання той, кого називає вчитель. Допускається відповідь «так» або «ні»).

- 1) Звертання називає особу або предмет, до якого звертаються з мовленням. (Так).
- 2) Звертання за походженням бувають похідні й непохідні. (Ні).
- 3) За складом звертання поділяються на непоширені й поширені. (Так).
- 4) Звертання виражається іменником або іншою частиною мови в значенні іменника. (Так).
- 5) Звертання найчастіше вживається у формі О.в.одн. (Ні).
- 6) На письмі звертання виділяється тире. (Ні).
- 7) На письмі звертання виділяється комою або знаком оклику. (Так).
- 8) Звертання не виконує ніякої синтаксичної функції. (Так).
- 9) Звертання може стояти лише на початку речення (Ні).
- 10) Звертання може стояти на початку, у середині, у кінці речення. (Так).
- 11) Звертання вживаються в різних стилях мовлення. (Так).
- 12) За допомогою звертання можна висловити певне ставлення до нього. (Так).

2. Лексико-пунктуаційна робота.

Прочитайте уривок з поезії. Назвіть звертання, з'ясуйте, чим воно виражене, яке за будовою, як виділяється інтонаційно та на письмі.

*Україно! Ти – моя молитва,
Ти моя розпука вікова.
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.*

(*Україно* – непоширене звертання, виражене іменником у формі Кл.в. Стоїть на початку речення, вимовляється з окличною інтонацією, на письмі виділяється знаком оклику).

З'ясуйте значення виділеного слова.

Розпука – безнадія, відчай; душевний біль, страждання.

- Коли, на вашу думку, був написаний цей вірш? З яких рядків ви це зрозуміли?

Автор цього вірша В.Симоненко. Поет написав ці рядки у далеких 60-х роках минулого століття. У поета було дуже непросте життя, але він завжди вболівав за долю України більше, аніж за свою власну. Як називається таке почуття? (Патріотизм). Сьогодні на уроці, крім мовного матеріалу, ми ще й спробуємо з'ясувати, що це за почуття і кого можна назвати патріотом.

3. Продовжимо роботу. Зробити лінгвістичне повідомлення про розділові знаки при звертанні (на основі таблиці).

Орієнтовна відповідь учня:

Звертання на письмі виділяють комами на початку речення й комами з двох боків у середині речення. Якщо звертання стоїть наприкінці речення, то кому ставлять перед ним. Емоційно забарвлене звертання, яке стоїть на початку речення, виділяють знаком оклику. Звертання можуть вживатися в різних реченнях за метою висловлювання.

Розділові знаки при звертаннях

Пунктограма	Приклади
Зв., ...	Україно, ти для мене диво! (В. Симоненко)
..., Зв., ...	Не журися, козаченьку, ти ще молоденький. (Народна творчість)
..., Зв.	Посивів, Дніпре мій. (П. Тичина)
Зв!...	Україно! Україно! Вірне серце твого сина я кладу тобі до ніг. (Т. Петриненко)
..., Зв!(?)	Де ти в світі погигаєш, сину мій єдиний? (Т. Шевченко)
Гей, Зв.,...	Гей, юнаки, гей, молодість світу, доля планети у ваших руках. (І. Нехода)
О (Ой) Зв.,...	О краю мій, тужу я за тобою! (М. Рильський) Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче, за тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче. (Народна творчість)

Доповнення вчителя про інші випадки постановки розділових знаків при звертаннях.

1) Виділення вигуків при звертаннях. Вигуки відділяють від звертання комами: *Гей, юнаки, гей, молодість світу, доля планети у ваших руках (І. Нехода)*

- 2) Якщо перед звертанням стоять вигуки *о, ой*, які виконують роль підсилювальної частки, то кому після них не ставлять: *О краю мій, тужу я за тобою! (М. Рильський). Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче, за тобою, Морозенку, вся Україна плаче. (Народна творчість).*

IV. Застосування знань, умінь і навичок.

1. Пояснювальний диктант.

Виконайте синтаксичний розбір двох останніх речень. (Ланцюжкове опитування послідовності розбору).

- 1) Шануймось, браття, ми одна сім'я (З. Ружин).
- 2) Не розлюблю тебе ніяк, моя вишнева Україно (В. Сосюра).
- 3) Ой ти, козаче з чужого краю, чи ти не знаєш, де я мешкаю? (Народна творчість).

Робота з підручником – сторінка 187.

У реченнях зі звертаннями особові займенники *ти і ви* здебільшого виступають у ролі підмета.

- 4) *Рости ж, синку, в забаву, козачеству на славу, вороженькам в розправу.* (Речення спонукальне, неокличне, просте, односкладне, означено-особове, поширене, ускладнене непоширеним звертанням і однорідними обставинами).
- 5) *Гей, вдарте в струни, кобзарі, натхніть серця піснями!* (Речення спонукальне, окличне, просте, односкладне означено-особове, поширене, ускладнене непоширеним звертанням, яке виражене іменником).

Слово вчителя

Наш народ з особливою увагою ставився до слова, вірив у його магічну силу. Українці витворили свій мовний етикет. Він формувався впродовж тисячоліть і став взірцем шанобливого ставлення до людей. До засобів мовного етикету належать словесні формули вираження ввічливості, уживання пошанливої множини (займенник *Ви*), а також форми звертання.

Презентацію про те, як змінювалися форми звертання протягом часу, відповідаючи тій чи іншій епосі, заздалегідь підготувала учениця.

3. Презентація про традиційні формули звертання в українській культурі.

Із давніх-давен на вибір форми звертання впливали вік людини, її соціальне становище, титул, стосунки, рівень знайомства.

У Київській Русі поширеними були звертання *княже, князю, дружино, людіє*. Дуже уболіваю я, княже Святославе, що не береш мене з собою, бо там я ені сил, ані самого життя не пошкодував би для себе (С.Скляренко. «Святослав»).

За часів Запорозької Січі офіційні звертання стають дуже схожими до родинних. Тут зустрічаємо *братці, братики, братія, діти мої, братове, батьку* та інші. Це зумовлено законами, які передбачали рівність усіх козаків між собою та родинним характером стосунків між старшими і молодшими.

Слухай, приятелю, не буду я з тобою битись; тепер моя рука на тебе не підніметься (П.Куліш. «Чорна рада»).

Ви знаєте, моє товариство миле, мої рідні братчики, із якими достатками прийшов я до вас на Січ (П.Куліш. «Чорна рада»).

Форма *братіє* у ХІХ ст. вживалася як дружнє звертання серед людей одного соціального середовища, однієї професії.

Слово *батько* щодо нерідної людини вже кілька століть тому вживалося як шанобливе звертання до козацької старшини, отаманів тощо:

*Ой Богдане, батьку Хмелю,
Славний наш гетьмане!
Встала наша Україна
На вражого пана.*

Козаки широко використовували звертання *товариш* і *товариство*. Взагалі, історія вживання слова *товариш* дуже цікава. Так називали не лише людей, у народній творчості *товаришем* називають сонце, місяць, коня:

*Ой я вас прошу, три товариші.
Перший товариш – ясний місячик,
Вихвалює ся другий товариш,
Другий товариш – світлеє сонечко...*

Звертання *товаришу* знаходимо і в поезії Богдана Лепкого «*Чуєш, брате мій, товаришу мій*».

Саме слово *товариш* тюркського походження. Умовно його можна поділити на дві частини: *товар* та *иш*. Перша частина називає худобу, призначену для продажу. У деяких діалектах української мови так досі називають домашню худобу, але призначену для власного спожитку: «вигнати товар на пашу» означає «пустити худобу пастися».

Друга частина слова *–иш* називає людину, яка компаньйоном під час продажу. Складені обидві частини слова називають людину, яка разом із своїм напарником продає худобу. А для кочівників-турків така обладка була дуже важлива, бо давала засоби до життя.

Офіційним звертанням в Україні слово *товариш* стало після революції 1917 року. Традиційні для України *панове, пані, пане, добродійко, добродію* зникли з ужитку на довгі-довгі роки.

На форму вибору звертання впливають також національні традиції. Найбагатші в Україні, звичайно, родинні та інтимні звертання. Вони передають усю задушевність, сердечність та красу спілкування. Тут багато здрібніло-пестливих форм.

До дівчини в Україні зверталися таким словами: *зіронько, серденько, лебедонько, горличко, любонько, чорнобрива, моя квіточко, берізонько, зоре моя, зірниченько* тощо.

4. Робота в групах.

Творче конструювання.

Утворіть речення з поданими звертаннями. Поясніть уживання розділових знаків:

I група.

В **офіційно-діловому** стилі: пане Петренко, шановна громадо, високоповажний пане міністре.

- 1. Шановна громадо! 25 лютого 2016 року в палаці культури «Березіль» імені Леся Курбаса відбудуться урочисті заходи з нагоди дня народження Лесі Українки.*
- 2. Пане Петренко! Просимо терміново сплатити кошти за використану вами електроенергію.*
- 3. Високоповажний пане міністре! Запрошуємо Вас на святкування Шевченківських днів у нашій школі, яке відбудеться 9 березня 2016 року о 14 годині в актовій залі школи.*

II група.

У **художньому** стилі: матінко моя, земле рідна, мово моя солов'їна.

- 1. Я вдячний тобі, матінко моя, за все, що ти навчила.*
- 2. Земле рідна! Твоя краса завжди буде в моєму серці.*
- 3. Милуюся красою й багатством твоїм, мово моя солов'їна.*

III група.

У **розмовному** стилі: Мамусю! Тату, любі діти.

- 1. Мамусю! Я сьогодні затримаюся в школі до четвертої години.*
- 2. Я хочу запитати твоєї поради, тату.*
- 3. Любі діти, зараз я вам прочитаю казочку Лесі Українки «Біда навчить».*

IV група.

У **публіцистичному** стилі: шановні виборці, вельмишановна громадо, юначе.

- 1. Шановні виборці! Закликаємо вас прийти і проголосувати за нашого кандидата на пост міського голови.*

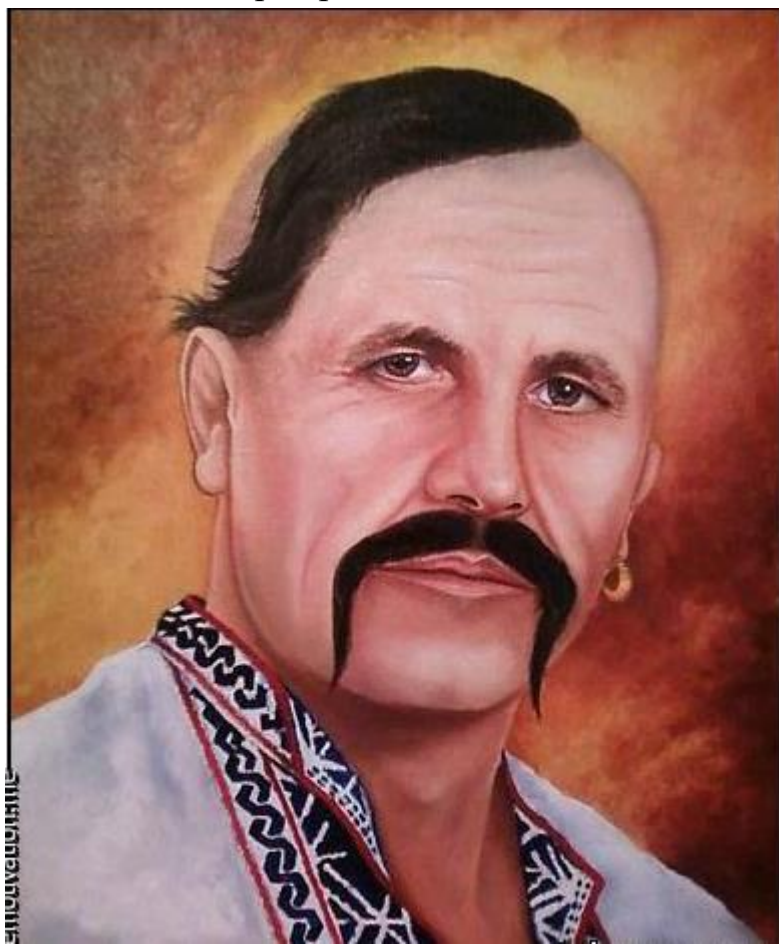

2. *Вельмишановна громадо! Кожен із нас несе частку відповідальності за долю своєї країни.*

3. *Юначе! Перед тобою лежить непроста життєва дорога.*

Зробити висновок про особливості вживання звертань у різних стилях мовлення. Якого забарвлення надають ці етикетні форми? (Звертання підсилюють виразність та емоційність мовлення)

5. Творча робота.

На картинці зображений чоловік. Його звали Богдан Іванович Ткачук. Як його називали чи називають:

- діти (тату, любий таточку, батьку)
- дружина (Богдане, рідний мій, коханий)
- співробітники (Богдане Івановичу)
- сусіди (пане Богдане)
- племінники (дядьку Богдане, вуйку, стрийку)
- однокласники, коли він навчався в школі? (Богдане, Бодьку).

Як ви вважаєте, чи можна його назвати патріотом? Що таке патріотизм? Як має виглядати справжній патріот?

Доповнення вчителя.

Патріотизм (від гр. *patris* – батьківщина, вітчизна) – любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність служити її інтересам і сприяти її успіхам.

Мабуть, ви вже зрозуміли, що йдеться про вигляд скоріше внутрішній, ніж зовнішній. Що має бути в людині, щоб її можна було назвати патріотом, щоб вона була гідна цього звання?

Достатньо бути чесною людиною, порядно поводитися з іншими, бути фахівцем і вболівати за свою країну власними справами, а не словами. Дуже важливо мати гарні приклади – з книжок, з історії, серед людей, що вас оточують. І розвиватися, удосконалюватися, не зупинятися аж до того часу, коли портрет справжнього патріота можна буде побачити в дзеркалі.

Оголошення узагальнених результатів анонімого анкетування «Патріотизм у розумінні молоді».

б. Коллективна робота.

Перетворити підмет у звертання в поданих реченнях. Пояснити розділові знаки. Визначте риторичне звертання.

- 1) Несе ж мене кінь по чистому полю.
- 2) Ожила козацька слава у бандурних струнах.
- 3) Не плаче, не журиться молодий козак.

V. Узагальнення та систематизація матеріалу.

Доповніть :

- Звертання (*семантичне, структурно-граматике і особливості, можливісті сучасного менеджменту*)
- називає (*особу того, до кого (або до чого) звернене мовлення*)
- виражається (*іменником у формі кличного відмінка або іншими частинами мови в значенні іменника, а також словосполученнями*)
- вимовляється (*зниженим голосом, виділяється невеликими паузами; емоційно забарвлені звертання на початку речення вимовляються з окличною інтонацією*)
- - за складом може бути (*непоширене й поширене*).

Дайте відповіді на запитання:

- **Звертання** (синтаксично-стилістичні особливості)
- Яке місце звертання у реченні? (*на початку, у середині й у кінці речення*)
- Як виділяється на письмі? (*комами або знаком оклику*)
- Яким членом речення виступає? (*не є членом речення*)

- У який стиліях мовлення вживається? (у художньому, розмовному, публіцистичному, офіційно-діловому).

VI. Домашнє завдання:

Обов'язкове: вивчити теоретичний матеріал підручника (параграф 25), виконати вправу 303.

За бажанням: скласти усний твір-роздум на тему «Портрет патріота».

Акмеологічна скарбничка

- Я послуговуватимусь у своєму мовленні формою кличного відмінка, бо це вирізняє мене як українця.
- Своїми вчинками я буду доводити, що я патріот своєї країни.

IV. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. 10 КЛАС

Тема. Вживання великої літери. Лапки у власних назвах.

Мета:

- систематизувати матеріал про вживання великої літери й лапок у власних назвах, розглянути складні випадки правопису;
- удосконалювати орфографічні навички і вміння;
- формувати вміння обґрунтовувати вибір написання відповідним правилом;
- розвивати пам'ять, мислення, увагу;
- виховувати любов і повагу до рідного краю, його історії та культури.

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Вид уроку: урок-екскурсія.

Методи й прийоми роботи: розповідь, спостереження й аналізу мовних явищ, метод вправ; тестування, прийом «Незакінчене речення», «Лови помилку!», різні види граматичного розбору (синтаксичний, фонетичний, морфемний), мультимедійна відеопрезентація, визначення теми й основної думки тексту.

Обладнання: опорна таблиця «Велика літера та лапки у власних назвах», мультимедійний презентаційний матеріал, текст для роботи в групах, дидактичний матеріал, буклети «Наш край».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до сприймання. Мотивація навчальної діяльності.

Добрий день, учні й гості нашого уроку!

Як ваш настрій? Спробуйте висловити його за допомогою кількох прикметників (*веселий, тривожний, радісний, сонячний, похмурий, осінній...*).

Хоча й погода не тішить нас сьогодні сонечком, за вікном осінь, але нашому місту дуже пасує осінь. І так хочеться, щоби всім на душі було приємно й радісно. А тому спробую вам подарувати свій настрій віршем Ліни Костенко:

*Мене дивує, що в дитинстві
Мене нічого не дивувало.
Ходив гарбуз по городу.
На яблуні сиділа Жар-птиця.
Під вікном у нас на травичці
Жабка, мишка і півник жили в рукавичці.
А тепер – якийсь листочок осінні
І вже стоїш в потрясінні.*

Бажаю і вам таких приємних «потрясінь» від осені і від сьогоднішнього уроку! Тема нашого уроку – «Вживання великої літери. Лапки у власних назвах». Запишіть у зошитах тему уроку.

Ця тема для вас не нова, і на домашнє завдання слід було повторити правопис власних назв. На столах у вас опорна таблиця «Велика літера та лапки у власних назвах», яку ви можете використовувати протягом уроку.

Це одна з тем, засвоївши яку, ви зможете пишатися собою.

Сподіваюся на плідну співпрацю на уроці і на вашу активність.

2. Дайте відповідь на запитання: «Навіщо мені знати правила вживання великої букви і лапок у власних назвах?»

Імовірні відповіді:

- *щоби навчитися грамотно писати;*
- *щоби підготуватися до ЗНО;*
- *щоби отримати гарну оцінку на уроці;*
- *щоби правильно написати заяву при вступі у виш.*

Дякую! Отже, тема для вас дійсно важлива. Тож допоможіть мені сформулювати мету уроку, послуговуючись словами:

- *систематизувати... (знання про написання власних назв)*
- *удосконалювати... (вміння написання власних назв)*
- *розвивати ... (усне й писемне мовлення)*

- виховувати ... (любов до рідного слова)

II. Актуалізація опорних знань.

1. Орфографічний диктант із ключем.

Національна гвардія України, книгарня «Ярослав Мудрий», Андріївський узвіз, Києво-Могилянська академія, Музей магії, Шевченківська премія, озеро Синевир, видавництво «Дніпро», мис Доброї Надії, Кримський півострів, орден Пошани, Різдвяні свята, Аскольдова могила, Йосипове прохання, тернопільські фонтани.

Підкресліть першу літеру у тих власних назвах, у яких лише перше слово пишемо з великої літери. **(НАШ КРАЙ)**

Отже, крім мовної теми, ми сьогодні перегорнемо декілька сторінок з історії нашого краю, поговоримо про те, чим пишається наш край, здійснимо віртуальну екскурсію вулицями Тернополя.

III. Сприйняття і практичне засвоєння навчального матеріалу.

1. Пояснювальний диктант.

Запишіть речення. Поясніть орфограми.

1) Іван Пулюй дбав про національне відродження України, перекладав релігійну літературу, зокрема Біблію, боровся за створення українського університету у Львові, заснував фонд підтримки студентства у Відні.

Поясніть орфограми, розділові знаки в реченні. Виконайте повний синтаксичний розбір речення. Зробіть звукозапис слова відродження, розберіть його за будовою.

2) Старий замок зведений на лівому березі Серету в урочищі Сопільче для охорони південно-східних кордонів Речі Посполитої від нападів кримських татар.

У цьому реченні йдеться про найстарішу споруду Тернополя – Старий замок. Це пам'ятка чи пам'ятник архітектури?

Лексична робота. Пароніми. Пам'ятка - пам'ятник.

- Пам'ятник – скульптурна споруда в пам'ять чи на честь кого-, чого-небудь.
- Пам'ятка – предмет матеріальної культури минулого.

Скористайтеся словником паронімів (за потреби).

А які ще пам'ятки історії та культури нашого міста ви знаєте?

(Старий замок (Тернопільський замок), церква Воздвиження Чесного Хреста (Надставна церква), церква Різдва Христового (Середня церква), собор Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці).

2. Приєм «Лови помилку!»

Віртуальна екскурсія вулицями нашого міста. Відеопрезентація.

А зараз ми зробимо віртуальну прогулянку вулицями нашого міста і звернемо увагу на написання власних назв і не тільки...

Знайдіть і виправте помилки в написанні слів. Обґрунтуйте їх написання правилами правопису. Укажіть тип помилки.

- вулиця Об'їзна
- капучино
- лате
- ресторан «Братислава»
- «Стара піцерія»
- піцерія «Піца з п'єцу»
- вулиця Лесі Українки
- мережа ресторанів «Два гуся».

3. Відеопрезентація учнів про складні випадки написання власних назв і лапок у власних назвах.

Двоє учнів мали випереджувальне завдання. Їм слід було проаналізувати правила вживання великої літери і лапок у власних назвах і обрати лише три з них, які, на їхню думку, є найскладнішими, на які варто звернути особливу увагу.

Учень І.

1. У назвах найвищих державних українських і міжнародних установ і посад, назвах груп або союзів держав, найвищих міжнародних організацій усі слова пишуться з великої літери:

- *Верховна Рада України*
- *Кабінет Міністрів України*
- *Конституційний Суд України*
- *Європейський Союз*
- *Товариство Червоного Хреста (але Міжнародний комітет Червоного Хреста), бо родова назва пишеться з малої букви.*

2. Тільки перше слово пишеться з великої літери у назвах державних, партійних, громадських установ і організацій, міністерств України та інших держав, а також найважливіших документів:

- *Національна гвардія України*
- *Міністерство культури й мистецтв України*
- *Акт проголошення незалежності України*

Це стосується і назв установ місцевого значення, а також назв навчальних закладів, науково-дослідних установ, театрів, музеїв, підприємств:

- *Бережанська районна державна адміністрація*
- *Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка*
- *Академія наук України*

4. Ще хотів би звернути увагу на написання назв таких навчальних закладів:

- *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*
- *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*
- *Національний університет «Львівська політехніка»*
- *Національний університет «Острозька академія»*

Учень II

1. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово, крім родових, пишеться з великої літери:

- *орден Незалежності*
- *орден княгині Ольги*
- *орден Держави*

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви:

- *орден «Бойовий волонтер України» (учень нашої школи Ракович Віталій)*
- *медаль «Сильний духом»*

Зверніть увагу. Якщо від слів орден або медаль ставиться питання «чого?», то така назва в лапки не береться.

1) З великої літери пишуться прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів

- *-ів- (-ова-, -ове-, -еве-)*
- *-їв (-єва-, -єве-)*
- *-ин- (-ина-, -ине-)*
- *-їн (-їна-, -їне-)*
- *Андрієві книжки*
- *Грінченків словник*
- *Маріїн лист*
- *Лесине слово*
- *Шевченкові поезії*

2) З малої літери пишуться відносні прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів

- *-івськ- (-ївськ-)*
- *-инськ- (-їнськ-)*
- *франківські сонети*
- *шевченівський стиль*

Але якщо прикметники із суфіксом *-ськ-* мають значення «імені когось», «пам'яті когось», то вони пишуться з великої літери:

- *Шевченківські дні*
- *Нобелівська премія*

5. Редагування тексту. Робота в групах.

- I група - визначити тип мовлення, стиль тексту, сформулювати тему й основну думку тексту.
- II група – знайти і виправити орфографічні помилки, обґрунтувати їх написання відповідним правилом.
- III група – знайти і виправити пунктуаційні помилки, обґрунтувати свій вибір.
- IV група – знайти і виправити лексичні й граматичні помилки.

Іван Марчук

Він народився 1936 року на Тернопільщині в селі Москалівка в родині ткача. Потім завершив факультет кераміки львівського інституту декоративно-прикладного мистецтва. Належить до мистецького контексту шістдесятників, автор понад чотири тисячі картин. Довгий період митець працював закордоном, в Австралії, Канаді та США.

До речі усесвітньо відомий художник був двічі не прийнятий до Спілки Художників України: його звинувачували в націоналізмі та формалізмі. Та він на це не зважав, адже в нього було головне: нескінченний світ і своє бачення цього світу. Іван Марчук – карколомний експериментатор. Свої твори автор поділяє на десять циклів, а саме – «Пейзаж», «Кольорові прелюдії», «Нові експресії», «Портрети» тощо.

Зараз Іван Марчук — лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, живе і працює в Києві. «Для мене мистецтво – це життя й одкровення, я працюю 365 днів на рік», – говорить художник.

За матеріалами виставки

У 2007 році Іван Марчук потрапив до рейтингу 100 геніїв сучасності, який уклала британська газета «Дейлі телеграф». Іван Марчук є засновником нових стилів у мистецтві, зокрема «пльонтанізму» (таку назву митець жартома дав своєму стилю: його картини ніби створені з клубочків чудернацьких ниток).

V. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія.

Виконання тестових завдань (Перевірка за допомогою програми Plickers).

1. Укажіть рядок, у якому всі слова пишуться з великої літери

- А. (С,с)пілка (П,п)исьменників (У,у)країни
- Б. (К,к)онституційний (С,с)уд (У,у)країни
- В. (Н,н)ародний (Д,д)епутат (У,у)країни
- Г. (Л,л)іберально-(Д,д)емократична(П,п)артія (У,у)країни

2. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

- А. (Ч,ч)умацький (Ш,ш)лях (сузір'я)
- Б. (А,а)андріївський (У,у)звіз
- В. (Д,д)ержава (Б,б)ахрейн
- Г. (Ш,ш)шевченківська (Е,е)поха

3. Власну назву треба брати в лапки у всіх рядках, ОКРІМ

- А. орден Святої Ольги
- Б. кінофільм Земля
- В. фабрика Світоч
- Г. торт Київський

4. Власну назву треба брати в лапки у всіх рядках, ОКРІМ

- А. трагікомедія Мартин Боруля
- Б. місто Острог
- В. станція метро Дарниця
- Г. страхова фірма Оранта

5. З великої літери треба писати слово в дужках у рядку

- А. (Д,д)ень народження
- Б. село Великі (Г,г)аї
- В. День (У,у)чителя
- Г. (О,о)стрів Мадагаскар

б) З великої літери треба писати обидва слова в рядку

- А. (Є,є)вропейський (С,с)оюз
- Б. (О,о)стрів (Х,х)ортиця
- В. (Г,г)етьман (М,м)азепа
- Г. (М,м)айдан (Н,н)езалежності

6. Рефлексія змісту соціокультурної змістової лінії.

Доповнити *сенкан* про Тернопільщину прикметниками й дієсловами.

Тернопільщина

(Рідна, найдорожча, талановита, щедра, красива)

(Дивує, захоплює, заворожує)

Тернопілля – мій рідний край.

Батьківщина

7. Рефлексія змісту навчального матеріалу.

Прийом «Незакінчене речення»

- Сьогодні я дізнався...
- Було цікаво...
- Я зрозумів, що...
- Урок дав мені для життя...
- Мені захотілося...
- Мене надихнуло...

8. Рефлексія настрою. Комплімент-похвала: «Дякую всім за урок. Ви були дуже активними і показали чудові результати!»

IV. Домашнє завдання та інструктаж до нього.

На пам'ять про сьогоднішній урок я вам приготувала буклет «Казка, у якій ми живемо...». У ньому ви знайдете інформацію про наш край: його природні перлини, духовні святині та людей, про яких можна сказати - сіль землі Тернопільської. Опрацюйте зміст буклету, особливу увагу зверніть на правопис власних назв.

Обов'язково.

Виписати з буклета 20 слів з орфограмою «Велика літера і лапки у власних назвах», пояснити їх написання

За бажанням.

Написати твір-роздум з елементами опису «Мої враження від картин Івана Марчука». Творчі роботи можете надіслати мені електронною поштою або написати в зошиті.

Акмеологічна скарбничка

- Написання власних назв бажано перевіряти за словником.
- Мій край – чарівний і неповторний, земля талановитих людей.
- Я хочу дізнатися більше про відомих людей Тернопільщини.

V. УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ. 5 КЛАС

Тема. Ірен Роздобудько. «Що може пензлик?»

Історія про Катрусю Білокур.

Мета:

- ознайомити п'ятикласників із твором сучасної української письменниці І.Роздобудько, дати уявлення про дитячі роки української художниці Катерини Білокур;
- розвивати навички переказувати твір, характеризувати героїв, уміти виділяти головне;
- виховувати спостережливість, прагнення пізнавати нове і незвичайне, прищеплювати любов до мистецтва.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: тексти оповідань, дидактичний мультимедійний матеріал, репродукції картин К.Білокур, запис пісні «Чи я в лузі не калина була?» у виконанні Оксани Петрусенко, путівник учня, картки самооцінювання.

Випереджувальні завдання: прочитати розділи «Про те, як Катруся розмовляла з квітами», «Катруся робить пензлика», «Як Катруся в ополонку стрибнула», «Як Катруся молилася на Чернечій горі», «Лист у майбутнє»; підготувати інсценівку «Катруся і Незнайомець».

Методи й прийоми роботи: асоціювання, виразне та пошукове читання, рольова гра, кольоропис, метод «ПРЕС», піраміда позитивних відчуттів.

Міжпредметні зв'язки: українська мова, образотворче мистецтво, музика.

Епіграф:

Доля випробовує тих, хто надумав дійти якоїсь великої мети. Але сильних духом не злякає ніщо!
Катерина Білокур

ПЕРЕБІГ УРОКУ

А. ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП

I. Мотивація навчальної діяльності.

- З'ясування емоційної готовності учнів до сприйняття змісту уроку.
- Діти, з яким настроєм ви прийшли сьогодні на урок? За допомогою яких кольорів відобразите свій емоційний стан? Адже більшість кольорів викликають у нас певні відчуття. Тож виберіть той колір, який асоціюється з вашим настроєм.
- Опертя на суб'єктивний досвід.
- Які асоціації викликає у вас слово «мрія»?
- Про що ви мрієте?

Отже, кожен має заповітну мрію і хоче, щоби вона справдилася .

Ми сьогодні опрацюємо твір відомої української письменниці Ірен Роздобудько із серії «Життя видатних дітей», дізнаємося, якою ж була мрія маленької дівчинки Катрусі Білокур, як вона йшла до неї, що робила, аби та стала дійсністю. Ми побачимо репродукції картин великої української художниці і переконаємося, що мрії збуваються. Лише слід пам'ятати: до мрії треба наполегливо йти, безупинно працювати над собою. Мрії підкорюються сміливим і сильним духом.

- Зверніть увагу на епіграф сьогоднішнього уроку, прочитайте його. Це уривок із щоденникових записів Катерини Білокур. До нього ми ще повернемося наприкінці уроку. А зараз запишіть тему та епіграф у зошити.

II. Мотивація навчальної діяльності.

- Робота з «Путівником учня». Позначте в загальному переліку цілей уроку ті, що є важливими особисто для вас.
- Доповнення загального переліку власними цілями уроку.

На основі вивчення теми я зможу:

пояснити...

розкрити...

назвати...

схарактеризувати...

аргументувати...

дати власну оцінку...

Найактивніші учні протягом уроку отримають у дарунок з «Чарівної палітри» кольорові крапки та здобудуть звання «Найактивніший», «Найартистичніший», «Найуважніший», «Найкращий оповідач», «Найкращий читач», «Відкриття уроку».

Б. АНАЛІТИЧНО-ПОШУКОВИЙ ЕТАП

III. Засвоєння нових знань, формування опорних умінь і навичок.

Вступний розділ «Кілька запитань від автора» готує нас до сприймання твору. Тож послухайте його. А заодно розгляньте малюнки художників нашого класу.

- Виразне читання вступного розділу «Кілька запитань від автора» у виконанні вчителя (звучить у записі).
- Сформулюйте тему твору Ірен Роздобудько? (*Дитинство Катерини Білокур, шлях, який вона пройшла до своєї мрії*).
- Пошукове читання розділу «Про те, як Катруся розмовляла з квітами». На кожне з поданих запитань знайдіть у тексті цитату відповідь.
- Чим була вражена Катруся, коли вийшла в садок?

Словникова робота. *Перехоплює подих – хто-небудь починає важко дихати від сильних переживань, хвилювань.*

- Зачитайте діалог квіток, який почула дівчинка.
- «Портрет» якої квітки намалювала Катря на білому полотні?

Словникова робота. *Призьба – невисокий, переважно земляний насип вздовж стін біля хати знадвору.*

- Що сталося із цим портретом?
- Яка квітка підморгнула дівчинці?
- Доберіть влучний підпис-цитату до малюнка, яким проілюстровано в книжці цю історію.

Теорія літератури.

1. Пригадайте, що таке казка. Доведіть, що твір Ірен Роздобудько – казка. (*Казка – твір, у якому розказується про вигадані, фантастичні події. Літературна казка – казка, складена однією людиною – письменником.*)

Коментар учителя. Сама Ірен Роздобудько визначає жанр твору як казка у передмові до книги.

1. Які інші літературні казки ви знаєте?
(*«Фарбований Лис» І. Франка, «Цар Плаксій та Лоскотон» В. Симоненка, «Домовичок з палітрою» М. Павленко, «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» Марка Вовчка*)
3. Якою мовою написаний твір - прозовою чи віршованою?

(Прозова мова – така, що має вільний, неорганізований ритм, нагадує розмовну мову. Віршована мова – це мова упорядкована, ритмічна. Рядки – короткі, об'єднані у строфи, є рима.)

Моделювання ситуації.

А чи хотіли б ви побачити Катрусю Білокур? Тож уявіть собі...

Рольова гра «Катруся і Незнайомець»

Обмін враженнями від побаченого.

-Чим вразив вас інсценований уривок?

-Чи переконливі були учні, які виступали в ролях Катрі та Незнайомця?

Опрацювання розділу «Катруся робить пензлика».

Переказування розділу від І особи (ланцюжкове).

«Обмін враженнями» від розділу «Як Катруся в ополонку стрибнула».

Особисто мене дуже схвилювали події, про які йдеться в розділі «Як Катруся в ополонку стрибнула». А вас?

1. Стисло перекажіть зміст цього розділу.
2. Дайте свою оцінку вчинку Катрі.
3. Як по-іншому можна було добитися розуміння з боку батьків?

Робота в групах. Руханка.

Кожна група повинна скласти і записати питання за змістом твору, які б починалися словами «Хто..?», «Де...?», «Навіщо..?». Потім обмінюються ними з іншими групами. Взаємоопитування за складеними запитаннями.

Пошукове читання розділу «Як Катруся молилася на Чернечій горі»

1. З якими словами звернулася Катря до Тараса Шевченка?
2. Яку відповідь вона почула?
3. Чи знайшла Катруся в житті тих добрих людей у своєму житті? Кого саме?

Послухайте фрагмент пісні у виконанні Оксани Петрусенко і подивіться репродукції картин Катерини Білокур.

«Кольоропис». Словесно «намалюйте» характер головної героїні твору. (Тлумачення кольорів на слайді).

Свій вибір вмотивуйте.

- *Жовтий – щастя, тепло, сонце.*
- *Синій – духовність, чесність, вірність.*
- *Зелений – символізує життя, любов, природу і мудрість.*

- Червоний – краса, радість, життя і здоров'я.
- Салатовий – символ влади.
- Білий - чистота, духовність.
- Чорний – страх, невідомість, таємничість.
- Золотий – успіх, багатство.
- Бузковий – сором'язливість, мрійливість.
- То які риси характеру притаманні Катрусі? (Скромність, духовність, душевна чистота, сором'язливість, мрійливість, наполегливість, працьовитість).

-

Епіграф уроку – це уривок із щоденникових записів Катерини Білокур. Знайдіть ці слова в розділі «Лист у майбутнє», зачитайте їх повністю.

-Чи погоджуєтесь ви зі словами художниці?

Учні, використовуючи метод «ПРЕС», висловлюють своє ставлення.

- Я вважаю...
- Тому, що...
- Наприклад...
- Отже...
- Сформулюйте ідею твору Ірен Роздобудько.
У житті завжди треба ставити перед собою мету і прагнути досягнути її.

V. РЕФЛЕКСИВНО-ТВОРЧИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЕТАП

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

- Заповнення карток самооцінювання.
- Піраміда позитивних почуттів.

Упродовж уроку ми всі активно працювали, здобували знання, а тепер побудуємо піраміду позитивних почуттів. (Кожен учень по черзі за бажанням, поклавши свої руки на руки присутніх, повідомляє, чим від збагатився на уроці:

- почув...
- уявив...
- зрозумів, що...
- дізнався...
- навчився...)

V. Домашнє завдання.

Обов'язкове: написати невеликий твір-міркування на тему «Що потрібно в житті, щоби досягти успіху?»

За бажанням:

- 1) узяти уявне інтерв'ю в Катерини Білокур;
- 2) знайти додаткову інформацію про Катерину Білокур та її твори в Інтернеті.

Акмеологічна скарбничка

- У житті завжди треба ставити перед собою мету і прагнути досягнути її.

VI. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 11 КЛАС

Тема. Історія написання «Зачарованої Десни», автобіографічна основа, сповідальність оповіді. Поєднання минулого і сучасного. Два ліричні герої: малий Сашко і зріла людина. Морально-етичні проблеми, порушені в кіноповісті.

Мета:

- допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості кіноповісті, її естетичне багатство;
- розвивати навички філософського осмислення морально-етичних проблем, аналізу прозового твору; поглиблювати вміння коментувати й оцінювати прочитане;
- виховувати повагу до родини, морально-етичних цінностей народу, почуття відповідальності за них, за майбутнє.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Епіграфи уроку:

*Щоб зрозуміти людство, потрібно зрозуміти людину
Артур Конан Дойль.
Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм
О.Довженко.*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

A. ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЕТАП

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Прийом «Інтелектуальна розминка».

1. Учитель називає твір, учні повинні вказати автора:

- «Пам'яті тридцяти» Павло Тичина;
- «Солодкий світ!..» Микола Зеров
- «Сонячна машина» Володимир Винниченко;
- «Вчись у природи творчого спокою...» Євген Плужник;
- «Сом» Остап Вишня;

- «Зелена Євангелія» Богдан-Ігор Антонич.

2. Приєм «Асоціативний куш».

Які асоціації у вас пов'язані з іменем Олександра Довженка? (З маленьким хлопчиком, з потоком води, з Юрієм Яновським, з яблуневим цвітом...)

2.Фронтальна бесіда за запитаннями:

- 1) Розкажіть про дитячі роки Сашка Довженка та його батьківську сім'ю. Які автобіографічні твори про дитинство ви читали?
- 2) Розкажіть про становлення таланту О.Довженка (20-30-ті роки 20 ст.).
- 3) Чи можна сказати, що Москва була для Довженка місцем заслання? Чому?

III. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Ми вирушимо сьогодні у казкову подорож дитинства Олександра Довженка. *(Звучить музика Е. Моріконе)*. Генії починаються з малку... Пам'ятаєте? Або: усі ми родом з дитинства. Польський письменник Ян Парандовський, шукаючи витoki творчості багатьох майстрів красного письменства, висловився надзвичайно поетично і вражаюче: "Колись це джерело забило вперше..."

Задум "Зачарованої Десни" виник у Довженка ще перед війною, про що свідчить запис у "Щоденнику" 5 квітня 1942 року: "А вчора, пишучи спогад про дитинство, про хату, про діда, про сінокіс, один собі у маленькій кімнаті. Боже мій! Скільки ж прекрасного і дорогого було в моєму житті, що ніколи-ніколи не вернеться! Скільки краси на Десні, на сінокоші і скрізь – усюди, куди не гляне моє душевне око!"

Ми маємо можливість доторкнутися душею до тієї краси, щоби вийти після уроку іншими – кращими, чистішими, добрішими. "Слово – сила. Увіковічене на письмі, воно здобуває владу над думками і мріями людей, і неможливо ні виміряти, ні уявити межі цієї влади. Слово панує над простором і часом», – писав Ян Парандовський у своїй "Алхімії слова", ніби закликаючи нас досліджувати все, що написано тими, хто жив до нас.

Б. АНАЛІТИЧНО-ПОШУКОВИЙ ЕТАП

IV. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Розв'язання проблемного питання (інтерактивний метод «Займи позицію»).

Який жанр твору «Зачарована Десна»: твір-спогад, твір-автобіографія, твір-сповідь, кіноповість?

2. Назвіть особливості композиції кіноповісті «Зачарована Десна».

Доповнення вчителя. На перший погляд здається, що повість «Зачарована Десна» - твір безконфліктний. Але це, звичайно ж, не так. Конфлікт тут цілком залежний від родової визначеності повісті. Максим Рильський казав, що «Зачарована Десна» – це *задушевна лірична сповідь, по вінця напоєна любов'ю до рідного краю, до трудового народу, до України...*» Лірична повість має ліричний конфлікт. У цьому іще одна особливість композиції твору. Це конфлікт почуттєвий, що виникає від відчуття суму, туги за дитинством, за його безповоротністю.

Головний чинник композиції повісті – асоціативний. Автор згадує передусім те, що найбільше вразило в дитинстві. З кожного свого предка О.Довженко робить героя, виразника національного духу, образ красивий і правдивий. Веде нас шляхом створення портретів або шляхом опису яскравих епізодів.

3. Визначення проблематики твору.

Робота в групах: «Людина і природа», «Людина серед людей», «Зачарований світ малого Сашка», «Добро і зло у творі».

Група «Людина і природа».

- Як герої твору ставляться до природи? Свої відповідь підтвердіть цитатами із твору.
- Чому людина повинна бути в нерозривній єдності з природою?
- У яких творах також звучить ця проблема

Група «Людина серед людей».

- Побудувати асоціативний куц до образу діда Семена (дід Семен – Бог, сонце, любов, добрий дух луку і риби).
  - Підготувати ліричну сповідь літературного героя від імені баби Марусини.
  - Визначте основні риси характеру та вдачі матері, аргументуйте свою думку. Чи ідеалізує автор свого батька?
  - Створити інформаційне гроно знакових подій у житті головного героя та на основі спостережень за поведінкою Сашка визначити ті риси характеру та вдачі, які пізніше вирізняли особистість зрілого майстра. (Перший гріх і його «спокутування», картина страшного суду, смерть прабаби, повінь у Загребеллі, на косовиці, зустріч із вчителем).

Група «Зачарований світ малого Сашка»

- Прагнення робити добро.
- Роздуми про приємне і неприємне.
- Бажання пізнати навколишній світ.

- Пошанування людей.
- Тонке відчуття краси природи.
- Реальне і фантастичне у творі.

Група «Добро і зло у творі»

- У чому ми бачимо добро в людині? У сім'ї? У селі? У країні?
- Чи є у кіноповісті «Зачарована Десна» негативні персонажі? Свою відповідь аргументуйте.

Учитель.

Люди – творці краси, а може, Господь Бог посилає їм таку красу за щедроти їхніх душ. І я щаслива, що можу сказати словами великого Довженка: «Заплющивши очі, я ще й досі не маю темряви в душі». І хочу, щоб і ви, мандруючи дорогами життя, час від часу озиралися до джерел юнацтва і дитинства, інакше не зможете творити ні добро, ні бути красивими людьми. І хотілося б, щоб ви теж, озирнувшись назад, могли сказати словами нашого славного митця: «Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах».

В.РЕФЛЕКСИВНО-ТВОРЧИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЕТАП

V. Рефлексія. Оцінювання. «Незакінчене речення».

- Сашку, я заздрю тобі...
- Сашку, я співчуваю тобі...
- Олександр Петровичу, я розумію...
- Олександр Петровичу, я здогадуюся...

VI. Домашнє завдання.

1. Виписати кілька афоризмів із твору «Зачарована Десна».
2. Написати есе «Чи потрібна людині краса?»

Акмеологічна скарбничка

- Хочу навчитися «бачити зорі навіть у буденних калюжах».
- Людина красива у праці.

VI. УРОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 11 КЛАС

Тема. Іван Багряний. Життєвий і творчий шлях письменника. «Тигролови» як український пригодницький роман. Композиція твору. Проблема свободи й боротьби за своє визволення.

Мета уроку:

- ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Івана Багряного, з історією створення роману «Тигролови», історичними подіями, зображеними в ньому;
- розвивати мислення, формувати вміння висловлювати думку, сприймати та аналізувати отриману інформацію;
- виховувати прагнення до самореалізації, розвитку здібностей, активної життєвої позиції.

Обладнання: текст твору, репродукції картин Михайла Врубеля «Царівна Лебідь», «Демон»; репродукція полотна невідомого художника «Волинська Богоматір».

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Епіграф уроку :

*Ліпше умерти раз, умерти гордо,
з незламанною душею, аніж
на колінах і вмерти двічі – морально і фізично.
Але в першій варіанті ще є шанс
взагалі не вмерти»
Іван Багряний*

А. ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП

I. Мотивація навчальної діяльності.

Робота з епіграфом уроку.

Прочитайте рядки і спробуйте дати характеристику людині, якій належать ці слова. Чому, на вашу думку, саме ці слова стали епіграфом нашого уроку?

II Актуалізація життєвого, чуттєвого і читацького досвіду.

Вступне слово учителя.

Іван Багряний – це людина, яку можна назвати Лицарем Духу, а його роман «Тигролови» – один із найцікавіших в українській літературі. Роман

перекладений німецькою, голландською, англійською мовами. Книга була написана за 14 днів, і на закритому літературному конкурсі 1944 року у Львові автор здобув першу премію.

«Тигролови» – це плід болючих спогадів про кількарічне заслання на Далекому Сході. Головний герой Григорій Многогрішний – сильна особистість. Це український інтелігент, бунтар, правнук гетьмана Дем'яна многогрішного, що став одним із перших політичних в'язнів і був висланий царем до Сибіру.

Сподіваюся, що роман «Тигролови», яким захоплюються мільйони читачів, знайде відгук і у ваших серцях.

Удома вам слід було ознайомитися із життєвим і творчим шляхом Івана Багряного, підготувати серію журналістських запитань до автора і прочитати роман «Тигролови». Індивідуально учениця готувала електронну презентацію на тему «Іван Багрянний – життя над прірвою».

Перевірка домашнього завдання.

1. Презентація учнівської роботи (показ слайдів за біографією І.Багряного).
2. Рольова гра «Інтерв'ю з автором».
3. Складання асоціативного куца до образу автора роману «Тигролови».

був справжній життєлюб і все вірив у щасливе майбутнє.

Він → був романтиком і невинним мрійником
→ хотів, щоб усі жили в мирі і злагоді.
→ прагнув згуртувати людей, повернути їх до християнських заповідей.
→ цінував волелюбність, вміння зберегти власну гідність.
→ ніколи ні перед ким не плазував

III. Повідомлення теми уроку, спільне формулювання мети уроку.

Проблемне запитання (над ним працюватиме клас протягом уроку):

Чи справді краще вмерти біжачи, ніж жити гниючи? Відповісти на це запитання потрібно в кінці уроку.

V. АНАЛІТИЧНО-ПОШУКОВИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЕТАП

IV. Опрацювання навчального матеріалу.

1.Бесіда за змістом твору.

- Чому роман став настільною книгою німецької молоді? (Твір вчить підніматися над муками, жити в будь-яких умовах, виживати в екстремальних ситуаціях.)

- Про який час йдеться у романі?

Учитель. У період масованих репресій досить було одного необережного слова чи вчинку, щоб бути знищеним. Але були ті, що ставали у двобій з долею і вигравали поєдинок:

- *Житть!*

- *Відплатить!*

- *Або вмерти!*

Учитель. Кому належать ці слова? (Григорію Многогрішному).

- Як ви вважаєте чи випадково автор дає своєму героєві прізвище Многогрішний? Чи це закономірно?

Історична довідка про гетьмана Многогрішного

Многогрішний Дем'ян Гнатович – гетьман Лівобережної України (1668-1672рр.), ставши спільником Дорошенка, почав неприязні дії проти Москви. Сам висловив великоруському гінцю Танєєву намір нізащо не віддавати Києва полякам і разом з Дорошенком воювати з Польщею. Перш ніж московський уряд вирішив, як вчинити з доносами на Многогрішного, проти останнього було організовано змову... 13 березня, вночі, змовники схопили Многогрішного і відправили до Москви, де гетьмана було катовано. Дем'ян відкидав звинувачення у зраді, але зізнався, що в п'яному стані говорив "несамовиті промови". Старшини від імені всього малоросійського народу просили стратити колишнього гетьмана і його брата. Засуджених вивели на страту у Москві однак цар вислав гінця з повідомленням, що він змінює смертну кару засланням у Сибір. Григорій Многогрішний – українець, його рід має славні традиції в особі першого каторжника Сибіру гетьмана Дем'яна Многогрішного.

- Чи позначилося походження Григорія як внука українського гетьмана на його характері, мисленні, життєвих принципах?
- Чи можна ототожнювати життєву долю Григорія Многогрішного з біографією І. Багряного?
- Які два світи змальовує автор? Через які образи-символи? Хто є представником кожного?

2.Робота в групах

- Група I. Доберіть цитати до образу Г. Многогрішного. На основі цитат побудуйте монолог-розповідь від першої особи про головного героя роману.
- Група II. Від першої особи охарактеризуйте майора Медвина.
- Група III. Складіть цитатну характеристику образу Наталки.

- Група ІV. Підготуйте повідомлення на тему «Український світ Сірків», використовуйте цитати з твору.

3. Літературне дослідження

На основі опрацьованого визначте:

- тему твору;
- проблематику роману;
- охарактеризуйте композицію та сюжет;
- дайте жанрове визначення твору.
- Розкрийте ідейний зміст роману.
- Розкрийте алегоричний зміст назви твору.

4. Мистецьке дослідження.

- Уявіть себе на місці режисера, що знімає фільм за «Тигроловами» і відбирає акторів на роль Григорія і Наталки. Чи допомагають вам картини Врубеля побачити цих двох персонажів виразніше, чи, можливо, навпаки? (Демонструються репродукції М.Врубеля «Царівна Лебідь» і «Демон»).
- Спробуйте пояснити, чому на обкладинці роману Івана Багряного «Тигролови» зображено Волинську Богоматір і лезо сокири?

В. РЕФЛЕКСИВНО-ТВОРЧИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЕТАП

V. Висновок. Рефлексія.

Повернімося до проблемного запитання, яке ми висунули на початку уроку. Зробимо висновок, підсумовуючи все сказане сьогодні на уроці. Що ж було краще для Григорія, Наталки і самого ж Івана Багряного: вмерти біжачи чи жити гниючи?

(Орієнтовна відповідь. Найкращим для них був рух, дія, а не приречене очікування смерті, яка в ту пору ходила за кожним. Ці люди зуміли кинути їй виклик, вступити з нею у двобій і перемогти. Тому можна сміливо стверджувати, що ці слова були життєвим кредо й самого І.Багряного, який не корився долі, боровся за своє майбутнє і майбутнє свого народу. Він сповідував дію як принцип, і хоч в останні роки життя був прикутий до ліжка, він усе ж писав твори, доки билось непокірне, горде й гаряче серце полум'яного патріота України).

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів.

VII. Домашнє завдання.

На вибір:

1. Підготувати візуально-сміслову презентацію «Символи й алегорії роману «Тигролови».
2. Скласти тестові завдання на тему: «І.Багряний. Роман «Тигролови».

Акмеоскарбничка

- Кожна людина в житті стоїть перед вибором.
- Свобода – найвища людська цінність.
- Життя – не іменник, а дієслово (американська письменниця Гілман Шарлотта Перкінс).